

IDEI TEOLOGICE EXPRIMATE ÎN RUGĂCIUNILE LITURGHILOR BIZANTINE

Pr. lect. univ. drd. Leontin Popescu

Cultul este religia în acțiune. În el se tălmăcește și capătă expresie ființa unei religii; în cult se vedește gradul de spiritualitate al unei religii și măsura în care se poate realiza dialogul omului cu Dumnezeu. Spiritualitatea aceasta vie care cuprinde întreaga ființă umană și e alimentată de comunicare cu alții, creând comuniunea, se întreține în creștinismul oriental de Sfânta Liturghie.

Dacă spiritualitatea înseamnă conținutul credinței experimentat în trăirea lui vie, Liturghia ortodoxă face aceasta într-un mod deosebit de accentuat. Săvârșirea Sfintei Liturghii are ca efect la ortodocși prefacerea darurilor de pâine și vin în Trupul și Sângele lui Hristos, iar ca scop sfințirea credincioșilor.

Chiar dacă există un urcuș duhovnicesc individual al credincioșilor spre Dumnezeu prin curățirea de patimi, prin dobândirea virtuților și prin contemplarea rațiunilor creației, acest urcuș n-ar putea avea loc dacă n-ar fi ajutat de un urcuș liturgic spre Dumnezeu. Astfel, Sfânta Liturghie poate fi socotită și ca mijloc de transcendere a oamenilor de la o viață închisă în egoism și în lume la viața de comunicare în Dumnezeu, ca Împărăție a Lui. De aceea în toate rugăciunile sale, preotul cere mântuirea credincioșilor, dar le încheie cu slava Sfintei Treimi.

Urcușul liturgic trăit de credincioși ca unire crescândă comună cu Dumnezeu cel în Treime, deci ca experiență a dragostei lui Dumnezeu, e deosebit de teologie, care este reflecție asupra acestei experiențe. În Sfânta Liturghie se întâmplă ceva între Dumnezeu și om. Ea nu e o trăire pur subiectivă. Ea e Evanghelia mereu actualizată, este locul central de creștere a oamenilor în dragoste și unire prin împărtășirea împreună cu Fiul lui Dumnezeu Cel jertfit și înviat. Astfel, întreaga slujbă a Sfintei Liturghii este ca o icoană care ar înfățișa un singur trup al lucrării Mântuitorului în lume, făcând să

se perinde pe dinaintea privirilor noastre toate întâmplările ei, de la început până la sfârșit. Și când este vorba de ceea ce se întâmplă în Sfânta Liturghie, toate ne duc cu gândul la lucrarea mântuitoare a lui Hristos, la jertfa care are loc pentru curățirea de păcate și sfințirea prin împărtășire. Așa cum ne arată însăși denumirea ei, Liturghia este un oficiu public. De la grecescul λειτουργια (liturghia), λειτον (liton), εργον (ergon) = oficiul public, sau în forma sa mai veche de scriere: λειτουργια (liturghia) cuvânt compus din εργον = ergon (faptă, treabă, lucrare, oficiu, îndeletnicire) și λειτος (liitos) de la λειος = lios sau în dialect antic λαος = laos (popor). Adjectivul ειτος (liitos) înseamnă deci ceea ce este al poporului, ceea ce se cuvine sau se referă la popor sau la întreaga cetate¹. Verbul λειτουργειν = litourghin, înseamnă a săvârși ceva pentru popor, iar εργον = liturghia era o acțiune, o lucrare sau faptă în folosul poporului, adică de utilitate publică. În sensul acestei accepțiuni se vede întrebuițat cuvântul „liturghie“ și în diferite texte din Septuagintă, privitoare la serviciile cultului². Astfel, regele Iosua spune leviților: „voi trebuie acum să *serviți* (λειτουργησατε) Domnului Dumnezeuului vostru și poporului Său Israel (II Paralipomena 35,3).

De asemenea și în Noul Testament: Luca 1,8-10; Faptele Ap. 13, 2; Evrei 9,21; 10,11. Termenul λειτουργια (liturghia) este întrebuițat de Sfântul Apostol Pavel pentru a desemna slujba arhierescă a Mântuitorului: Evrei 8,2.

Prin analogie, deci, cu sensul material, formal și juridic pe care îl avea acest cuvânt în limba și organizarea vieții în vechea societate, termenul „liturghie“ a ajuns să reprezinte în Biserica creștină *oficiul*, slujba sau lucrarea ce se îndeplinește în serviciul divin, spre folosul comunității credincioșilor, care este în ultimă instanță, sfințirea³. În această accepțiune de lucrare în folosul omului, poporului, liturghia face să trăiască adevărul evanghelic că mântuirea unui singur suflet, făcând abstracție de ceilalți, este cu adevărat imposibilă. Pronumele liturgic „eu“ nu există la singular. Un preot este oprit să săvârșească singur liturghia; trebuie să fie de față cel puțin o a doua persoană și în aceasta să fie de față lumea întreagă. Astfel, ~~rugăciunea liturgică se constituie în canon, măsură a oricărei rugăciuni~~⁴.

1. Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, „Dumnezeiasca Liturghie comentată în oficiul și textul ei“, în rev. „Biserica Ortodoxa Română“, nr. 11-12, București, 1959, p. 1973.

2. *Ibidem*.

3. *Idem*, p. 274.

4. Paul Evdokimov, „*Ortodoxia*“, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p. 260.

La drept vorbind, sfințirea credincioșilor, adică împărtășirea lor cu Sfintele Taine, constituie scopul principal și ultim al Sfintei Liturghii, sfințirea Darurilor fiind mai mult un mijloc pentru atingerea acestui scop. Spre împlinirea acestui scop tinde întreaga ei structură. Toate rugăciunile, cântările și citirile din Sfânta Scriptură, precum și toate actele sau riturile sfinte care se săvârșesc în cursul Sfintei Liturghii nu sunt decât mijloace de pregătire și de realizare a acestui scop⁵. Centrul, miezul și punctul culminant al întregului cult ortodox, Liturghia, este jertfa euharistică adevărată și reală pe care Biserica creștină o aduce lui Dumnezeu, prin sfinții ei slujitori. „Aici este adevărata jertfă“ ne vestește Liturghia, iar Proscomidia reprezintă într-un chip foarte realist această jertfă, acest sacrificiu.

Timpul nici nu reprezintă și nici nu aduce vreo dificultate.

Cina Domnului dată apostolilor înainte de răstignirea pe cruce și întreaga Euharistie actuală nu sunt decât aceeași Cină legată de Mielul jertfit înainte de întemeierea lumii și a timpului⁶.

Propriu - vorbind, între cele două jertfe: jertfa euharistică și jertfa de pe cruce există nu numai o strânsă legătură, ci o adevărată identitate: jertfa din Liturghie este adică, în esența ei, una și aceeași cu cea de pe cruce și lucrul acesta îl subliniază nu numai Sfinții Părinți și scriitorii bisericești - ca, de exemplu, Sfântul Ioan Gură de Aur - ci îl stabilesc chiar în chip dogmatic sinoadele constantinopolitane din anii 1156 și 1158⁷.

Nu există nici o separație individualistă între jertfa lui Hristos și jertfa euharistică a Sfintei Liturghii. E o întâlnire deplină între Hristos și Biserică văzută drept adunare a credincioșilor, o comunicare intimă în dispoziția de jertfă și în starea de jertfă a Lui și a comunității. Pe de o parte, prin jertfa Sfintei Liturghii, comunitatea se oferă lui Dumnezeu, iar pe de alta, Hristos vine și încadrează jertfa comunității în jertfa Lui, sau actualizează jertfa Lui pentru comunitatea bisericească, ca jertfă a comunității adusă de El⁸. Deși jertfa Sa proprie de ispășire s-a săvârșit o dată pentru totdeauna pe Golgota și nu se mai reproduce în mod obiectiv, ea se realizează în mod

5. Pr. prof. dr. Ene Braniște, „*Liturgica specială*“, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 287.

6. Paul Evdokimov, *op. cit.*, p. 269.

7. Pr. prof. dr. Ene Braniște, „*Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*“, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1943, p. 87-88.

8. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, „*Teologia dogmatică ortodoxă*“, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, p. 109.

subiectiv pentru fiecare credincios care se împărtășește, pentru că este un singur trup. Hristos este totodată și jertfă, și jertfitor, Cel care dăruiește și Cel ce primește. Plinătatea este în așa măsură, încât nu putem să mergem mai departe și nici să adăugăm ceva⁹. În esența ei, jertfa liturgică este deci una și aceeași cu cea de pe Golgota, dar cu următoarele deosebiri de formă sau de aparență externă:

a) Jertfa de pe Golgota s-a adus și în chip sângeros, prin junghiere dureroasă și moarte fizică; cea din Liturghie se aduce în mod sacramental, nesângeros, sub înfățișarea văzută a pâinii și a vinului. Liturghia este adică o slujbă cuvântătoare (spirituală) și fără de sânge¹⁰;

b) Jertfa de pe cruce a fost adusă de Hristos singur, pentru mântuirea tuturor oamenilor; ea a fost jertfa Sa proprie, pe când cea din Liturghie este adusă nu numai din partea Lui, ci și din partea Bisericii, comunitate văzută;

c) Jertfa sângeroasă de pe cruce s-a adus într-un singur loc și o singură dată pentru totdeauna; jertfa din Liturghie se aduce de-a pururi și pretutindeni unde sunt biserici și altare creștine. Astfel, prin rugăciunile și structura Sfintei Liturghii, jertfa Bisericii din pâine și vin ce simbolizează oferirea întregii creații lui Dumnezeu devine jertfa liturgică care se prefăce pe altar prin invocarea Duhului Sfânt în jertfa lui Hristos. Față de jertfa de pe cruce, jertfa liturgică nu are scopul de a realiza merite noi în plus sau de a însemna o ispășire din nou a păcatului, ci ea reprezintă numai un mijloc pentru împărtășirea fructelor morții de pe Golgota celor care caută ajutor pentru mântuirea lor¹¹. Deși Sfânta Liturghie este un tot organic, reprezentând o scară duhovnicească spre Dumnezeu cel în Treime, majoritatea manualelor de liturgică o împart în trei mari părți, accentul căzând de obicei pe rugăciunea anaforalei liturgice, în timpul căreia se săvârșește sfințirea și prefacerea darurilor.

Cuvântul grecesc αναφορά anafora (de la grecescul αναφέρω anafero = a înălța, a ridica), înseamnă la origine: ridicare, înălțare și apoi *oferire, ofrandă, jertfă* - corespunzător latinescului „oblatio“.

În forma de azi a Liturghiei ortodoxe numim *anafora* tot complexul de rituri și rugăciuni citite de preot (cele mai multe în taină) care în Liturghia

9. Paul Evdokimov, *op. cit.*, p. 270.

10. Pr. prof. dr. Ene Braniște, „*Liturgica specială*“, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 291.

11. Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, „*Sacrificiul religios ca principiu al Liturghiei*“, București, 1927, p. 52.

Sfântului Ioan Gură de Aur se cuprind între cuvintele: „Cu vrednicie și cu dreptate este a Te lăuda...” și ecfonisul: „Și ne dă nouă cu o gură și o inimă a cânta și a slăvi”¹², iar în Liturghia Sfântului Vasile cel Mare, între cuvintele: „Cel ce ești Stăpâne, Doamne Dumnezeule...” și ecfonisul: „Și ne dă nouă cu o gură...”¹³.

Urmărind firul conducător al cuprinsului anaforalelor din toate liturghiile creștine vechi și noi, textul lor se poate împărți în patru părți distincte, deși fiecare dintre anaforale își are unitatea ei bine determinată. Astfel, prima parte a anaforalelor creștine vechi și noi o constituie *Rugăciunea de laudă și mulțumire* sau „*Marea rugăciune euharistică*”, a doua: „*Anamneza*”, a treia „*Epicleza*”, a patra „*Rugăciunea de mijlocire generală pentru întreaga Biserică*” sau *Diptice*.

Forma de azi a rugăciunii Sfintei Jertfe din Liturghiile bizantine nu reprezintă o creație proprie celor doi Sfinți Părinți, ci atât Sfântul Ioan Gură de Aur, cât și Sfântul Vasile cel Mare nu au făcut altceva decât să prelucreze forme mai vechi, existente în uz în provinciile în care își exercitau misiunea lor.

Din punct de vedere al conținutului, cât și al structurilor, cele două anaforale bizantine au o unitate desăvârșită, ceea ce ne dă certitudinea că ele au o sursă comună și anume Rugăciunea Sfintei Jertfe din Liturghia Sfântului Iacob. Ecfonisele așezate între rugăciunile acestor anaforale nu indică existența mai multor rugăciuni, ci numai delimitează momentele principale.

Prima parte a Liturghiei credincioșilor se poate considera încheiată prin recitarea Simbolului de credință. A doua parte o formează ritualul prin aducerea Sfintei Jertfe euharistice sau anaforaua. Ea reprezintă punctul culminant al Liturghiilor bizantine, deoarece în cursul acestui ritual se atinge obiectivul către care tinde întreaga slujbă și anume prefacerea darurilor, realizându-se în același timp și scopul Liturghiei care este slăvirea lui Dumnezeu și sfințirea credincioșilor.

Sosirea momentului pentru aducerea Sfintei Jertfe este semnalată de preot imediat după Crez printr-o frază rostită solemn și cu sublinieri impresionante: „Să stăm bine, să stăm cu frică, să luăm aminte, Sfânta Jertfă cu pace a o aduce” (Liturghier, 1974, p. 121).

---

12. *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1974, p. 122; 129.

13. *Ibidem*, p. 173; 184.

Prin această formulă stilizată se recomandă întregii asistențe la sfânta Liturghie să se concentreze cu toată ființa asupra momentului celui mai sublim, reprezentat de aducerea jertfei euharistice: „Momentul este grav și solemn“ - zice Sfântul Ioan Gură de Aur. Iată, deci, pentru ce ni se cere să stăm bine, adică frumos sau plini de cuviință, precum se cuvine oamenilor să stea înaintea lui Dumnezeu cu teamă, cu cutremur, cu mintea trează și cu luare aminte, iar nu cu gândurile risipite la cele ale vieții de aici ori angajați în conversații¹⁴. La chemarea „să stăm bine“ începe cu adevărat partea principală a dumnezeieștii Liturghii. Însă, este principală față de celelalte părți ale Liturghiei, fără a fi ruptă și separată de ele; este principală pentru că în ea își află împlinirea tot ce mărturisește și descoperă întreaga Liturghie.

Chemarea: „Să stăm bine“ adresată atenției noastre duhovnicești ne amintește integritatea și unitatea lucrării sfinte euharistice¹⁵. Prin cuvintele: „Să luăm aminte la sfânta jertfă“, preotul cere adunării credincioșilor să aducă și să înfățișeze o subiectivitate religioasă pregătită prin reprezentarea în minte a jertfei de pe cruce. Răspunsul poporului: „Mila păcii, jertfa laudei“ Nicolae Cabasila îl explică spunând că prin „mila păcii“ trebuie să înțelegem nu numai faptul că jertfa trebuie adusă în pace, ci și că aducem pacea însăși în chip de jertfă, în chip de dar. Iar mila este roada păcii celei trainice, căci, dacă nici o patimă nu tulbură sufletul, nimic nu-l împiedică să fie plin de milă¹⁶. Părintele Dumitru Stăniloae spune cu privire la acest răspuns liturgic, că mila pe care o cer credincioșii atât pentru ei, cât și pentru semenii este un laitmotiv al Sfintei Liturghii încă de la primele ectenii prin acel „Doamne miluiește“. Această milă a credincioșilor unii față de alții o oferă lui Dumnezeu cu și mai mare putere în preajma prefacerii pâinii și vinului în Trupul și Sângele Mântuitorului¹⁷.

Astfel, credincioșii mărturisesc că ceea ce este în puterea lor să aducă în acest moment pentru Sfânta Jertfă este *mila* de aproapele și *pacea* cu el

---

14. Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, „Liturghierul explicat“, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1972, p. 221.

15. Alexander Schmemmann, „Euharistia“, Editura Anastasia, București, 1993, p. 167.

16. Nicolae Cabasila, „Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii“, traducere de Ene Braniște, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1946, p. 69.

17. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, „Spiritalitate și comuniune în Liturghia ortodoxă“, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986, p. 255.

sau într-un cuvânt: „îmblânzirea inimilor“. Ele sunt jertfe în sens figurat și anume jertfe spirituale, căci se nasc în inimi și prin nimicirea patimilor.

Totuși, aceste cuvinte: *milă*, *pace* nu pot exclude referirea în primul rând la jertfa lui Hristos. Jertfa lui Hristos este spre lauda Lui și a iubirii Lui, exprimând mila lui Dumnezeu pentru om.

Această referire la jertfa lui Hristos corespunde direct îndemnului dinaintea al preotului, căci faptul de a aduce jertfă pe Împăratul tuturor făcut om, ne umple mai mult de frică, decât jertfa milei și păcii aduse de către noi, din partea noastră¹⁸. Hristos aducându-Se din milă pentru noi, ne-a împăcat cu Tatăl. De aceea se deschid ușile împărătești, pentru a anunța revărsarea veșnicei iubiri a Sfintei Treimi. Căci preotul îndreptându-se spre credincioși și binecuvântându-i cu crucea de pe care ne-a adus mila, pacea lui Dumnezeu zice: „*Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi toți*“ (Liturghia). Această binecuvântare o aflăm fără excepție, în toate rugăciunile euharistice ajunse până la noi, deși în diferite formulări: de la Liturghia romană și alexandrină: „Domnul fie cu voi“, până la formula noastră treimică, toate sunt identice cu formula pe care o găsim la Sfântul Apostol Pavel (II Corinteni 13,13) - „*Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Duhului Sfânt să fie cu voi cu toți*“. Sensul acestei binecuvântări este întotdeauna și oriunde același: confirmarea și mărturisirea solemnă că Biserica este adunare întru Hristos și aduce întru El Jertfa. Aceasta înseamnă ca în această unitate cu El, tot ceea ce lucrăm noi săvârșește El și tot ceea ce este săvârșit de El este dăruit nouă¹⁹. Subliniem că formula acestei binecuvântări treimice este neobișnuită față de aceea care se întrebuițează de obicei: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Binecuvântarea liturgică începe cu Hristos, cu dăruirea harului Său. Această inversare se face pentru că, în acest moment al Liturghiei, esența binecuvântării nu este mărturisirea Prea Sfintei Treimi în esența Ei veșnică, ci în descoperirea, mărturisirea, trăirea ca o cunoaștere a lui Dumnezeu care ne este dăruită ca împăcare²⁰. Această binecuvântare este însă în același timp și o rugăciune. Este ca și cum preotul ar vrea să spună: pentru mărturisirea pe care o faceți că veniți cu jertfe spirituale, mă rog să fie neîntrerupt cu voi harul Domnului care S-a

---

18. *Idem*, p. 256.

19. Alexander Schmemmann, *op. cit.*, p. 170.

20. *Ibidem*.

jertfit în dar pentru mântuirea noastră; mă rog să vă bucurați totdeauna de dragostea Lui Dumnezeu-Tatăl, Cel ce din nespusa Lui iubire S-a împăcat cu noi prin patimile Fiului Său; mă rog, în sfârșit, să vi se dăruiască împărăția Sfântului Duh, prin care să ne împărtășim de binefacerile de pe Golgota.

Credincioșii răspund: „Și cu Duhul tău“ - ceea ce înseamnă că nu numai preotul se roagă pentru comunitate, ci și aceasta pentru preot, deși el are inițiativa. Apoi, preotul invită pe credincioși ca împreună cu el să-și înalțe inimile pentru aducerea darurilor spre taina prefacerii. Preotul strigă acum: „*Sus să avem inimile*“, pentru că în acest moment cugetul trebuie ațintit la cele de sus, iar nu la cele ce sunt pe pământ. Părintele Stăniloae spunea că acest „*sus*“ spre care invită preotul e personal, nu e o idee - e înălțimea cerului ce s-a pogorât până la răbdarea crucii și care va coborî la noi înșine sub chipul pâinii și al trupului. Înălțarea inimilor noastre trebuie să fie și ea o înălțare întru smerenie²¹.

De aceea, preotul continuă: „*Să mulțumim Domnului*“, aducând aminte poporului de „mulțumirea“ prin care Mântuitorul a prefăcut la Cina cea de Taină pâinea și vinul în Trupul și Sângele Său și deci îl pregătește pentru același fapt ce se petrece și acum. Credincioșii răspund: „*Cu vrednicie și cu dreptate este a ne închina Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, Treimii celei de o ființă și nedespărțite*“ (Liturghier). Prin aceasta, comunitatea aprobă astfel că este un lucru drept și se cuvine să mulțumim lui Dumnezeu, de vreme ce El prin jertfa Fiului Său ne face părtași bunătăților Împărăției Sale.

Preotul urmărește prin acest dialog să angajeze pe credincioși într-o unitate sufletească, cât mai desăvârșită la acest moment al înălțării Rugăciunii Sfintei Jertfe²². Rugăciunea de aducere a Sfintei Jertfe nu este deci numai a preotului, ci și a credincioșilor.

O dată cu intonarea imnului: „*Cu vrednicie și cu dreptate...*“ de către credincioși, preotul însuși începe rostirea în taină a rugăciunii anaforalei. Textul ei diferă în cele două Liturghii bizantine atât din punct de vedere verbal, cât și ca extindere: „*Cu vrednicie și cu dreptate este a-Ți cânta Ție, pe Tine a Te binecuvânta, pe Tine a Te lăuda, Ție a-ți mulțumi, Ție a ne închina în tot locul stăpânirii Tale, că Tu ești Dumnezeu negrăit și necuprins cu gândul...*“ (Liturghier, ed. 1974, p. 122); cu aceste cuvinte începe textul anaforalei din formularul Sfântului Ioan Gură de Aur. Nu se vede

---

21. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, „*Spiritualitate și comuniune...*“, p. 260.

22. Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, „*Liturghierul explicat*“, p. 226.

aproape nici o deosebire față de următoarele propoziții cu care se deschide anaforaua Sfântului Vasile: „*Cel ce ești Stăpâne, Doamne Dumnezeu, Părinte atotțiitorule cel închinat, vrednic cu adevărat și drept și cuvenit lucru este pentru marea-cuviință a sfințeniei Tale, pe Tine a Te lăuda, Ție a-ți cânta, pe Tine a Te binecuvânta, Ție a ne închina, Ție a-Ți mulțumi...*“ (Liturghier, ed. 1974, p. 174).

Liturghia Darurilor mai înainte sfințite fiind, de fapt, un serviciu solemn pentru administrarea Sfintei Euharistii, iar nu pentru aducerea Sfintei Jertfe, care a fost săvârșită la Liturghia dintr-o sărbătoare precedentă, nu are rugăciunea anaforalei²³.

Anaforaua are la baza ei o adâncă meditație asupra ființei lui Dumnezeu, asupra atotputerniciei și bunătății Sale. Admirația și lauda, recunoștința și mulțumirea Bisericii au căpătat în textul ei factura unei cuvântări, narațiuni sau vestiri solemne, a unei istorisiri sau expuneri despre slava lui Dumnezeu și despre opera Lui. În Biserica primară, anaforaua euharistică era o rugăciune publică rostită de liturghisitor fără întrerupere, în auzul credincioșilor care se asociau la sfârșit prin răspunsul: „Amin“. Această situație se pare că era și pe vremea Sfântului Ioan Gură de Aur când acesta sublinia că în timpul anaforalei, „poporul laudă împreună cu preotul atunci când acesta înalță acele imne - laolaltă chiar cu heruvimii“. Sistematizarea textului Liturghiei însă, întreprinsă de cei doi autori ai principalelor formulare bizantine, prin prescurtarea Liturghiei Sfântului Iacob, a adus nu prea târziu la un serviciu dublu și în ceea ce privește anaforaua. Preotul a început să citească în taină rugăciunile, în timp ce credincioșii își cântau imnele de curând introduse. Această practică s-a impus, se pare, din necesitatea de a câștiga timp printr-o recitare mai grăbită a anaforalei și anume de atunci când ea a devenit mai lungă prin acordarea unui rol credincioșilor prin cântarea de imne.

Privită în originea și structura ei, Rugăciunea anaforalei este, prin urmare, o singură rugăciune de la început până la sfârșit.

Așa zisele ecfonise („Cântare de biruință..., Luați, mâncați..., Ale Tale dintru ale Tale..., Mai ales pe Prea Sfânta Curata...) nu sunt decât pasaje din cuprinsul ei, rostite tare pentru a orienta cântarea ce se execută paralel de credincioși²⁴. Prima parte a anaforalelor bizantine o formează *Rugăciunea teologică*. După conținutul ei, această rugăciune se înfățișează ca expresie

---

23. *Idem*, p. 227

a laudei și a mulțumirii pe care preotul le aduce lui Dumnezeu în numele comunității. Mai bine zis, ea este o rugăciune de laudă a cărei notă dominantă este mulțumirea. În această primă parte a rugăciunii, preotul declară că mulțumirea ce se cuvine lui Dumnezeu e cu atât mai mare, cu cât e mai mare înălțimea de la care S-a coborât și rămâne coborât la noi.

Nici o legătură de fire cu noi nu-L îndatora pe Dumnezeu la aceste binefaceri. Descriind mărirea lui Dumnezeu Tatăl în modul sistematic în care se poate descrie, mărire pe care o are în comun cu Fiul și cu Sfântul Duh, Rugăciunea euharistică, cum mai e numită această primă parte a anaforalilor bizantine, găsește prilej să stăruie asupra caracterului apofatic (negrăit), necuprins cu gândul, nepriceput al Lui. Descrierea pozitivă a măririi lui Dumnezeu se amestecă cu evidențierea neputinței de a o descrie sau e o descriere mai degrabă a neputinței de a o descrie²⁵. El nu e numai Acela decât care nu poate fi cugetat, ci și Cel ce întrece orice cugetare și înțelegere și cuvânt. La picioarele Lui se oprește orice cugetare și înțelegere. Deci, Dumnezeu e un subiect apofatic (negrăit), tocmai pentru că nu se explică din niște legi care se lasă definite.

E un subiect apofatic, Căruia, întrucât ne-a făcut din pură iubire, ne simțim datori să-i mulțumim tot cu iubire pentru însăși existența noastră, cu tot ceea ce este legat de ea și anume și pentru faptul că trebuie să ne gândim la El ca la Cel ce nu poate fi cuprins cu gândul și suntem cu atât mai copleșiți de mărirea lui Dumnezeu, cu cât este mai aproape momentul în care Se va uni cu noi²⁶.

În Liturgia Sfântului Vasile cel Mare, această primă parte este consacrată și ea exclusiv elementului doxologic. Această grăire a măririlor lui Dumnezeu ia însă ca punct de plecare în ambele anaforale expunerea atributelor puterii și perfecțiunii lui Dumnezeu. „Cel ce ești fără de început, nevăzut, neajuns, necuprins, neschimbat... (Liturghier, ed. 1974, p. 174) se spune în formularul Sfântului Vasile.

Prin aceste doxologii vine ca expresie caracterul prin excelență teocentric al anaforalei din cele două Liturghii ale Bisericii Ortodoxe. Lauda și adorația sunt adresate în principiu lui Dumnezeu-Tatăl, „unica și prima realitate, existența veșnică și Creatorul transcendent al cosmosului²⁷, dar

---

24. *Idem*, p. 229.

25. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, „*Spiritualitate și comuniune...*“, p. 262.

26. *Idem*, p. 264.

expunând și atributele privitoare la toate persoanele dumnezeiești. În fond, în ambele Liturghii avem o mulțumire trinitară. Această poziție, axată pe linia gândirii Sfinților Părinți ai creștinismului primar, apare deosebit de accentuată în anaforaua Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare. În rugăciunea acestei Liturghii se stăruie asupra deofințimii Fiului cu Tatăl și asupra rolului Sfântului Duh în sfințirea și întărirea creației.

Trebuie să știm înainte de a ne împărtăși de Trupul și Sângele lui Hristos, cine sunt Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, mai bine zis că fiecare din Ei este Dumnezeu adevărat. Toate se săvârșesc de Tatăl prin Logosul întrupat, Fiul lui Dumnezeu, Iisus Hristos în care vedem pe Tatăl și este unicul mijlocitor între El și om și se desăvârșesc în Duhul Sfânt: „Iar când a venit plinirea vremii, ne-ai grăit nouă prin Însuși Fiul Tău, prin care și veacurile le-ai făcut. Care fiind strălucirea slavei Tale și chipul ipostasului Tău... pecete asemenea chipului, care întru sine Te arată pe Tine, Tată, Cuvânt viu, Dumnezeu adevărat..., lumina cea adevărată prin care s-a arătat Sfântul Duh, Duhul adevărului, darul înfierii... puterea cea făcătoare viață, izvorul sfințeniei...” (Liturghier, ed. 1974, p. 174). Dumnezeu e de negrăit, dar nu întuneric, ci sânul a toată lumina, deci și a toată conștiința și intră în legătură cu noi prin Fiul Său, care ia trupul nostru și se jertfește pentru noi; iar prin Duhul Său ni se face simțit și ne luminează lăuntric, ne sfințește, ne întărește spre cele bune și ne umple de viață și de simțirea Fiului față de Tatăl²⁸. Rugăciunea teologică își atinge punctul culminant în momentul Imnului serafimic: „Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Savaot...”

În anaforaua Sfântului Ioan Gură de Aur, această cântare se desfășoară ca final al formulei prin care se mulțumește lui Dumnezeu, pentru că, binevoind a primi din mâinile omenești Liturghia, a creat în acest chip oamenilor o împrejurare de a-și uni strigarea lor de bucurie cu aceea a cetelor îngerești care se înalță zburând, cântând, strigând, glas înălțând și strigând cântare de biruință: „Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Savaot...”

În Liturghia Sfântului Vasile cel Mare amintindu-se în general că toate puterile îngerești slujesc lui Dumnezeu înălțând pururea cântări de slăvire, se descrie mai amănunțit ținuta serafimilor „cei cu câte șase aripi, care cu două își acoperă fețele, cu două picioarele, iar cu două zburând strigă unul

---

27. Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, „Liturghierul explicat”, p. 231.

28. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, „Spiritualitate și comuniune...”, p. 165.

către altul... cântarea de biruință cântând“.

Prin forma articulată a termenului „cântarea“ - τὸν ἱμνον (ton imnon) din acest efonis, se subliniază că el se referă la un imn îngeresc anumit, adică acela pe care l-a auzit proorocul Isaia (6, 6) în viziunea sa, cântat de serafimi: „Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Savaot, plin este tot pământul de mărirea Lui“. La început, adică în Vechiul Testament, acest imn nu a fost cântat decât în cer, acum el este atât al nostru cât și al serafimilor. Rostirea întreită a cuvântului „sfânt“ se referă la Sfânta Treime, dar înseamnă și nesfârșirea cântării, potrivită cu nesfârșirea sfințeniei lui Dumnezeu. Precum îngerii intonând această cântare „se înalță zburând, adică se ridică tot mai mult în cunoașterea, în contemplarea uimită a lui Dumnezeu și în entuziasmul lor fierbinte, așa se întâmplă și cu credincioșii”²⁹.

Unirea credincioșilor în chip spiritual cu sfinții îngeri în armoniile aceluiași imn întreit este confirmată de mărturisirea preotului în însăși rugăciunea anaforalei: „*Cu aceste fericite Puteri și noi, Iubitorule de oameni, Stăpâne, strigăm și grăim Sfânt ești și Preasfânt, Tu și Unul-Născut Fiul Tău și Duhul Tău cel Sfânt...*“.

Cântarea se numește „cântarea de biruință“, pentru că ea laudă biruința prin jertfa Fiului lui Dumnezeu. Această biruință asupra morții prin cruce l-a dat lui Hristos posibilitatea să ni se dea acum și nouă spre înviere, sub chipul pâinii și al vinului care se vor preface. În limbajul liturgic, exclamația „*Osana*“ și-a pierdut înțelesul său din Vechiul Testament - „O, Doamne miluiește“ - ca invocare de ajutor, cum a fost întrebuițată și în aclamațiile mulțimii la intrarea în Ierusalim. În Trisaghionul serafimic, termenul „*Osa-na*“ reprezintă un accent de bucurie, de triumf și de salutare. El se referă la Mântuitorul în legătură cu prezența Sa pe sfânta masă, în Jertfa euharistică³⁰. În acest timp, preotul citește în taină rugăciunea a doua a anaforalei, numită și *hristologică*, adresându-se tot lui Dumnezeu-Tatăl. Îi spune încet că și el ca și cei din biserică laudă împreună cu îngerii cu toată ființa lor sfințenia Lui, a Fiului Său și a Duhului Sfânt. Iar motivul nu mai este o mărire care se află departe de noi, ci o iubire arătată în iconomia mântuitoare a Fiului Său, în jertfa Lui. Prin aceasta pregătește trecerea la chemarea Sfântului Duh, în vreme ce comunitatea unește cântarea serafimilor din Vechiul Testament cu

---

29. *Idem*, p. 266.

30. Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, „*Liturghierul explicat*“, p. 235.

cea a îngerilor care-L laudă pe Mielul înjunghiat. „*Căci Tu ai iubit lumea Ta atât de mult, încât pe Unul Născut Fiul Tău L-ai dat, ca tot cel ce crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică*“.

În anaforaua Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare manifestarea Sfintei Treimi este rezervată rugăciunii hristologice în întregime, însă într-o formă indirectă. Fără a întrebuița o formulă expresă de mulțumire, Sfântul Vasile cel Mare lasă să rezulte această atitudine a vieții și iubirii creștine dintr-o recapitulare destul de amănunțită a binefacerilor Providenței divine, enumerate în ordine istorică. În aceasta nu se spune numai că Dumnezeu ne-a adus din neființă la ființă, ca în anaforaua Sfântului Ioan Gură de Aur, ci se mai arată că Dumnezeu a zidit pe om luând pământ și cinstindu-l cu chipul Său, apoi i-a făgăduit prin „paza poruncilor“ viața fără de moarte și moștenirea veșnicelor bunătăți. După aceea se descrie grija lui Dumnezeu față de om până la trimiterea Fiului Său „Care fiind strălucirea slavei Tale și chipul ipostasului Tău și purtând toate cu cuvântul puterii Sale... și Dumnezeu fiind înainte de veci, pe pământ S-a arătat și cu oamenii a petrecut și din Sfânta Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioară întrupându-Se, S-a smerit pe Sine chip de rob luând... ca să ne facă pe noi asemenea chipului slavei Sale...“. Avem aici nu numai învățătura despre Dumnezeu cel în Treime, ci și o învățătură esențială despre om și una foarte amănunțită despre întruparea și opera mântuitoare a lui Hristos. Și aproape fiecare cuvânt din expunere se poate identifica în Noul Testament³¹.

De altfel, în ambele Liturghii, obiectul mulțumirii din rugăciunea a doua euharistică este mântuirea lumii prin Domnul nostru Iisus Hristos. De aceea, ea este cunoscută și sub numele de *Rugăciunea hristologică*, care corespunde mai deplin celei din Liturghia Sfântului Ioan. Narațiunea binefacerilor divine își ajunge punctul culminant la sfârșitul rugăciunii, în recitarea cu voce tare a cuvintelor de instituire a Sfintei Euharistii: „Luați, mâncați..., Beți dintru acesta...“. În timpul acestor cuvinte a avut loc la Cina cea de Taină prefacerea pâinii și a vinului în Trupul și Sângele jertfit al Domnului și prin aceste cuvinte se asigură preotul și comunitatea liturgică că la Cina cea de Taină a avut loc o prefacere și că această prefacere se va realiza și acum. Comunitatea primește această asigurare răspunzând: „Amin“, „așa este“; „suntem încredințați că așa s-a întâmplat și așa se va

---

31. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, „*Spiritualitate și comuniune...*“, p. 271.

întâmpla și acum³². În Sfânta Liturghie se spune că Hristos și-a pus Trupul Său în această stare de jertfă și L-a dat ucenicilor și-L va da în viitor tuturor celor ce vor crede în El, „spre iertarea păcatelor“ lor. Cuvintele „spre iertarea păcatelor“ nu sunt decât în Evanghelia Sfântului Matei, dar nu la oferirea Trupului, ci a Sângelui Său (Matei 26, 28). La Sfântul Evanghelist Marcu nu se spune nimic despre scopul împărtășirii ucenicilor de Trupul Său, ci se spune numai despre sânge că se varsă pentru mulți (Marcu 14, 22-24). La Luca se spune la împărtășirea de trup, că „el se dă pentru voi; aceasta s-o faceți întru pomenirea Mea“ (Luca 22, 19-20). Sfântul Apostol Pavel scrie la I Corinteni 11, 23-26, că Domnul atât a spus după împărtășirea ucenicilor cu Trupul și cu Sângele: „Aceasta să o faceți întru pomenirea Mea“. Nici în a doua parte a rugăciunii euharistice, și nici în partea hristologică, nu se vorbește de întruparea, răstignirea și învierea Domnului ca având drept scop „iertarea păcatelor“, ci ca să aducă cunoașterea adevărului și fiecărui trup „învierea din morți“, căci prin moarte „a osândit păcatul în trup“. Se accentuează prin aceasta mai mult aspectul ontologic al mântuirii aduse de Hristos. Domnul, oferind ucenicilor Trupul spre mâncare și Sângele spre băutură, pune însă la Matei ca scop al împărtășirii de acestea, „iertarea păcatelor“³³. Deci, pe când în anafora Sfântului Vasile avem o interpretare ontologică a lucrării mântuitoare a lui Hristos, în sensul de înnoire și înviere a firii omenești întâi în sine și apoi în toți cei ce se alipesc de El, în cuvintele Domnului „Luați, mâncați“, pare a se vedea rostul morții Lui în obținerea iertării păcatelor.

Ca o concluzie firească a relatării despre instituirea jertfei euharistice, urmează imediat mărturisirea că, nedând uitării porunca Mântuitorului, Biserica aduce jertfă euharistică pentru pomenirea sau amintirea a tot ceea ce El a făcut pentru mântuirea lumii. De aceea s-a luat obiceiul de a numi acest scurt fragment al anaforei - *anamneză*, de la grecescul *anamnisis* care înseamnă amintire, pomenire. Ea chiar începe în Liturghia Sfântului Ioan cu următoarele cuvinte: „Aducându-ne aminte (în grecește, *memnimena*) de această poruncă mântuitoare și de toate cele ce s-au făcut pentru noi: de cruce, de groapă, de învierea cea de a treia zi...“ etc., motivându-se astfel aducerea jertfei liturgice de către Biserica.

---

32. *Idem*, p. 274.

33. *Idem*, p. 276.

În anaforaua Sfântului Vasile, textul anamnezei începe chiar cu porunca Mântuitorului: „Aceasta să faceți întru pomenirea Mea“, concordând în celelalte puncte ale ei cu formula din Liturgia Sfântului Ioan. Aducerea aminte de lucrarea făcută de Dumnezeu pentru noi prin Fiul Său e una cu deschiderea credincioșilor pentru ea și primul lucru pe care trebuie să-l facem e să oferim pâinea și vinul lui Hristos așa cum i-au fost oferite de ucenicii Săi la Cina cea de Taină ca să le prefacă în Trupul și Sângele Său pentru a ni le întoarce nouă ca atare: „Ale Tale dintru ale Tale Ție Îți aducem de toate și pentru toate“.

Atât în sensul referit la pâine și vin, cât și în cel referit la Trupul și Sângele propriu al lui Hristos, cele aduse reprezintă întreaga creație care primită de la Dumnezeu e întoarsă Lui, după o lucrare de împlinire a oamenilor prin ele și asupra lor pentru a fi ridicate la treapta de îndumnezeire în Trupul lui Hristos. În cuvintele „Ale Tale dintru ale Tale“ se spune că darurile oferite lui Dumnezeu de om sunt din cele oferite mai înainte de Dumnezeu omului. „De toate“ înseamnă că în pâinea și vinul sau în Trupul și Sângele propriu sau al lui Hristos, sunt concentrate și înălțate toate darurile lui Dumnezeu către om și ale omului către Dumnezeu: pământul cu sevele lui, apa, aerul, lumina și căldura soarelui, dar și puterea dată omului de a se fi străduit în folosirea lor pentru pregătirea acestor daruri, străduința conștientă și voluntară, care și ea este în parte de la Dumnezeu³⁴.

Mai lămurit în anamneză vrea să se spună anume că aducându-ne aminte „de toate cele ce s-au făcut pentru noi“, dar mai ales de cele pătimate de Fiul lui Dumnezeu pentru mântuirea noastră, până la învierea și întoarcerea Lui în slavă, darurile noastre în vederea Jertfei euharistice sunt oferite „de toate“ (în grecește *Kata panta*) acestea ce au fost pomenite, adică în legătură cu toate aceste momente care au constituit Jertfa Mântuitorului. De aceea, în finalul anamnezei se subliniază că darurile noastre sunt oferite și pentru „toate aceste binefaceri“ pe care le știm precum și pentru toate „cele nevăzute nouă“, deci nu le știm³⁵.

După această pregătire a primirii lui Hristos, prin dăruirea a tot ce avem, prin pâinea și vinul înălțate spre Dumnezeu, ce au în ele prefigurat pe Hristos ca dar către noi prin întrupare și ca dar către Dumnezeu Tatăl

---

34. *Idem*, p. 281.

35. Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, „*Liturghierul explicat*“, p. 239.

prin răstignire, scopul anaforalei liturgice își atinge desăvârșirea în cele două momente următoare: epicleza și rugăciunea dipticelor. Sentimentul prezenței apropiate a tainei ce se realizează prin rugăciunea epiclezei a dus în practica liturgică la prefațarea acestei rugăciuni de invocare, cu formele de pietate socotite proprii a ajuta la pregătirea unei înalte dispoziții religioase necesare pentru întâmpinarea acestui moment. Așa este cazul troparului Ceasului al III-lea: „Doamne, Cel ce ai trimis pe Preasfântul Tău Duh în ceasul al treilea Apostolilor Tăi, pe Acela, Bunule, nu-L lua de la noi, ci ni-L înnoiește nouă, celor ce ne rugăm Ție“.

Rostirea acestui tropar cu stihurile ce-l prefațază: „Dumnezeule, curățește-mă pe mine păcătosul și mă miluiește“, apare ca imperativ al conștiinței religioase și ca mijloc de pregătire morală a preotului, pregătire cu care trebuie așteptată minunea pogorării Sfântului Duh peste daruri. Ca organe ale harului divin, liturghisitorii sunt datori să se găsească într-o stare de vrednicie și de curățenie corespunzătoare acestui moment. De aceea, în timp ce la strană se intonează imnul „*Pe Tine Te lăudăm...*“, liturghisitorii încep în taină o acțiune de pregătire specială făcând mai întâi trei închinăciuni înaintea Sfintei Mese și rostind de fiecare dată cuvintele: „Dumnezeule, curățește-mă, pe mine, păcătosul și mă miluiește“. Poziția și gesturile liturghisitorului în timpul rugăciunii epiclezei nu trebuie interpretate și executate ca simple forme de protocol sau „de paradă“, ci ca acțiuni de încordare a întregii ființe în angajarea și susținerea avântului spiritual. După cum reiese din textul troparului, preotul se roagă în primul rând ca Sfântul Duh să-i fie restaurat lui și comunității prezente. În cursul oficiului, liturghisitorii s-au rugat deja de mai multe ori ca Dumnezeu să-i curățească cu puterea Sfântului Duh de orice pată a sufletului și trupului, însă în acest moment ei au nevoie mai mult ca oricând de acea suflare a Sfântului Duh, pentru a fi vrednici să slujească neprihăniți la sfântul Său jertfelnic.

De aceea într-un avânt încordat al sufletului, ei rostesc de trei ori rugăciunea troparului Ceasului al treilea³⁶.

Încheind acest preambul de pietate personală care nu privește nicidecum sfințirea darurilor, preotul lăsând mâinile în jos, ținându-le aproape de corp cu palmele desfăcute spre cinstitele daruri zice rugăciunea epiclezei:

---

36. Idem, „*Troparul ceasului al III-lea în rânduiala Epiclezei*“, extras din revista B.O.R., nr. 1-2, 1937, p. 5.

„Încă aducem Ție această slujbă cuvântătoare și Te chemăm și Te rugăm și cu umilință la Tine cădem, trimite Duhul Tău cel Sfânt peste noi și peste aceste daruri ce sunt puse înaintea. Și fă adică pâinea aceasta cinstit Trupul Hristosului Tău - el arată acum și binecuvântează cu mâna dreaptă în semnul Crucii Sfântul Agneț și făcând același lucru peste potir zice: „iar ceea ce este în acest potir cinstit Sângele Hristosului Tău“ și binecuvântându-le pe amândouă zice: „Prefăcându-le cu Duhul Tău cel Sfânt. Amin. Amin. Amin“. Textul rugăciunii pentru invocarea Sfântului Duh este în cea mai mare parte diferit în cele două Liturghii principale bizantine. În amândouă însă, epicleza se înfățișează ca o reluare a firului rugăciunii anaforalei euharistice și anume în continuarea ecfonisului „Ale Tale dintru ale Tale...“. Această înlănțuire apare mai evidentă în Liturgia Sfântului Vasile sub forma unei motivări cu care se deschide rugăciunea epiclezei³⁷. „Pentru aceasta, Stăpâne Preasfinte... îndrăznind ne apropiem de sfântul Tău jertfelnic... și punând înaintea cele ce închipuiesc Sfântul Trup și Sânge al Hristosului Tău, Ție ne rugăm și de la Tine cerem, Sfinte al Sfinților..., să vină Duhul Tău cel Sfânt peste noi și peste toate darurile acestea ce sunt puse înaintea și să le binecuvânteze pe dânsese și să le sfințească și să le arate...“ (Liturghier, ed. 1974, p. 179). Textul epiclezei este mult simplificat în formularul Liturghiei Sfântului Ioan, în care prin adverbul „încă“ ετι (eti) cu care se deschide rugăciunea epiclezei și care la începutul celorlalte ectenii este tradus prin „iarăși“, ne arată că în jertfa euharistică propriu-zisă se unesc și alte daruri, care nu se mărginesc doar la simboluri materiale, ci constau și din producerile noastre spirituale: jertfa de laudă, de mulțumire. Pentru a se accentua într-o notă mai exactă caracterul de cult spiritual al Sfintei Euharistii, Liturghiile variază adesea termenul de „slujbă cuvântătoare“ = λογική λατρεία (loghiki latria) cu cel de „slujbă duhovnicească“ = πνευματική λατρεία (pnevmatiki latria)³⁸.

Termenul „slujba“, obișnuit deopotrivă pentru traducerea cuvintelor - în grecește diaconia și în grecește liturghia, poate fi acceptat și ca traducere a cuvântului în grecește latria care înseamnă adorație, cult. În referire strictă la forma prin care se dă adorația convenită lui Dumnezeu, uneori

---

37 Idem, „Liturghierul explicat“, p. 243.

38. Idem, „Expresiunea «slujbă cuvântătoare» din Liturghierul român“, extras din revista S.T., VII, 1938-1939, București, p. 3.

adjectivul în grecește *loghiki* s-a tradus prin „cuvântătoare“ vizând un cult sau adorație manifestată prin cuvinte și care ar putea fi privită drept corepunătoare a originalului grec. Trebuie subliniat însă că termenul românesc „cuvântătoare“ nu redă exact însemnătatea grecescului *loghiki*. Sub termenul de *logos* se înțelegea la greci și rațiunea, gândirea sau inteligența. Cuvântul este expresie a acestora, deci o formă de manifestare a rațiunii, adică a principalei facultăți a sufletului.

Adjectivul *λογικος* *logikos* (*loghikos*) se referă, așadar, la ceea ce ține de rațiune, de gândire, se referă adică la o însușire spirituală.

Atunci *λογικη λατρηια* (*loghiki latria*) este un cult care are loc prin participarea minții, a spiritului, este un cult sau o închinare „cu duhul și adevărul“³⁹. Expresiei „slujbă cuvântătoare“ îi este de preferat, prin urmare, dacă nu forma de adorație, de cult spiritual, cel puțin de „slujbă duhovnicească“. Cel de-al treilea atribut după *λογικη* (*loghiki*) este cel al *αναυμακτον* (*anemakton*) = nesângeroasă, cu care epicleza determină și mai precis această latră (slujbă) spirituală și mai precis semnificația cuvântului grecesc latră în acest moment liturgic. Pe de altă parte, sensul de jertfă pe care îl include aici termenul de *latră* reiese clar din întrebuințarea expresiei grecești *loghiki latria* în Diptice care se deschid cu cererea: „Pentru ca să fie celor ce se vor împărtăși... spre iertarea păcatelor...“ și continuă cu mențiunea că această „slujbă duhovnicească“ se aduce: „și pentru tot sufletul cel drept care s-a săvârșit întru credință“.

Actul împărtășirii n-ar avea sens, dacă nu s-ar referi la Sfânta Euharistie precum nici la iertarea păcatelor, dacă această *loghiki latria* care se aduce nu ar desemna jertfa liturgică. De altfel, caracterul de jertfă duhovnicească, spirituală al Sfintei Euharistii este afirmat printr-o anticipare obișnuită în Sfânta Liturghie, în rugăciunea Procomidiei din Liturghia Sfântului Vasile, unde termenul de *latră* este înlocuit cu corespondentul său propriu tot grecesc *tisia*. Așa cum este stilizată, epicleza este adresată Tatălui sau mai exact lui Dumnezeu cel în Treime, lui Dumnezeu privit în unitatea ființei Lui. „De ce - se întreabă Nicolae Cabasila - preotul liturghisitor nu invocă pe Fiul ca să sfințească darurile, ci pe Tatăl?“ și răspunde: „Pentru că Mântuitorul are puterea de a sfinți nu ca om, ci ca Dumnezeu“⁴⁰. Totul se face în comun în Sfânta Treime. De aceea, Hristos e și lucrător în Eu-

---

39. *Idem*, p. 3-4.

haristie atunci când preotul binecuvântează darurile spunând: „*Și fă adică pâinea aceasta...*“, „*iar ceea ce este în potirul acesta...*“, *prefăcându-le cu Duhul Tău cel Sfânt...*“. El Însuși este cel ce lucrează împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfânt. El însuși este Cel ce aduce și Cel adus, Cel ce jertfește și Cel jertfit, Cel primit și împărțit.

Nicolae Cabasila spune: „Aici nu este nicidecum lucru omenesc, ci puterea Fiului, a Părintelui și a Duhului, toate se fac prin dumnezeiescul har. El, Hristos, săvârșește tainele prin mâinile și limba preoților“⁴¹. Jertfa liturgică se săvârșește chiar în timpul și actul sfințirii, când se stabilește astfel identitatea între jertfa liturgică și cea adusă pe Golgota și când victima și sacrificatorul sunt una și aceeași persoană, Trupul și Sângele euharistic al Domnului găsindu-se despărțite în acest moment pe Sfântul Disc se reprezintă astfel Jertfa sângeroasă, despărțirea reală a Trupului de Sângele lui Hristos, în moartea Lui pe cruce. Pe Sfânta Masă, Hristos nu se mai jertfește răstignindu-se ca pe Golgota, jertfa este actualizată în forme sacramentale.

Și ceea ce se vede aici nu este închipuire (simbol, imagine), ci săvârșirea reală a Jertfei. Prin urmare, ceea ce se aduce ca jertfă nu este pâinea, ci însuși Trupul lui Hristos. De aceea este și se numește nu jertfă de pâine, ci Jertfa Mielului lui Dumnezeu.

Deoarece această jertfă constă nu în junghierea Mielului în clipa sfințirii darurilor, ci din prefacerea în Mielul înjunghiat și este limpede că atunci are loc *prefacerea* și nu *junghierea*⁴².

Prefăcând darurile de pâine și vin în Trupul și Sângele Său, Domnul a primit astfel darurile aduse de credincioși, căci a le primi înseamnă a le însuși, a le face proprii. La vedere, pâinea și vinul rămân pâine și vin, ca prin ele să se facă accesibile prin mâncare și băutură Trupul și Sângele lui Hristos, dar în chipurile lor distincte la suprafață, sunt prezente Trupul și Sângele Lui din planul care a depășit spațiul și timpul. Sfințirea înseamnă primirea lor de către Tatăl, ca jertfă. Tot ce se jertfește lui Dumnezeu se sfințește.

Aceasta pune capăt multelor discuții despre momentul în care devine Hristos jertfă în Euharistie. Răspunsul este: momentul prefacerii. Propriu-zis este o venire a lui Hristos Cel pururea în starea Celui Jertfit sub chipul pâinii

---

40. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, p. 80.

41. *Ibidem*, p. 72.

42. Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, „*Liturghierul explicat*“, p., 251.

și vinului⁴³.

Cu epicleza, am putea spune că Anaforaua liturgică a încheiat rugăciunea de doxologie și de mulțumire propriu-zisă. Jertfa fiind săvârșită prin prefacea darurilor, acum este momentul potrivit pentru rugăciunea de cerere. De aceea, acum după sfințirea darurilor, fiind îndeplinite toate condițiile pentru înălțare a rugăciunii de cerere - Dipticele -, liturghisitorii se adresează lui Dumnezeu ca mijlocitori pentru a face pe credincioși părtași la binefacerile Jertfei Trupului și Sângelui Fiului Său.

Finalul textului epiclezei se desfășoară într-o succesiune care conduce în chip natural și logic la marea rugăciune de cerere: „Fă adică pâinea aceasta, cinstit Trupul Hristosului Tău..., prefăcându-le cu Duhul Tău cel sfânt“ și anume parcă ar vrea să spună formularul Liturghiei Sfântului Ioan, „pentru ca să fie celor ce se vor împărtăși, spre trezirea sufletului, spre iertarea păcatelor, spre împlinirea împărăției cerurilor..., spre iertarea păcatelor..., iar nu spre judecată sau spre osândă“.

Puterea rugăciunii Dipticelor se întemeiază pe prezența și mijlocirea Mântuitorului în Sfintele Sale Taine. Biserica nu se găsește deci singură, acum, în rugăciunea ei. Prin rugăciunea epiclezei, comunitatea liturgică reprezentată simbolic prin darurile de pâine și vin a fost primită în umanitatea Mântuitorului. Asistat astfel de un sprijinitor și mijlocitor atât de puternic, preotul dă curs cererilor sale înaintea lui Dumnezeu pentru membrii Bisericii⁴⁴. În esență, obiectul acestor mijlociri este ca Sfânta Jertfă să-și facă efectul ei și anume acordarea harului dumnezeiesc pentru iertarea păcatelor și moștenirea împărăției cerurilor. Rugăciunea Dipticelor îmbrățișează în cererile ei nu numai bunurile supranaturale și nepieritoare ale harului și ale mântuirii, ci și trebuințele și nevoile din toate condițiile și situațiile vieții vremelnice a credincioșilor. Obiectul acestor pomeniri rânduite într-o amănunțită și impresionantă enumerare în formularul Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare se poate rezuma în forma scurtă din Liturghia Sfântului Ioan prin care se cere ca Darurile în care se află de față Dumnezeu să le potrivească după trebuința fiecăruia.

Trebuie să admitem deci că Dumnezeu, Care cunoaște inimile și cugețele tuturor, va primi darurile noastre și ne va împărtăși de binefacerile sale

---

43. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, „*Spiritualitate și comuniune...*“, p. 295.

44. Pr. prof. dr. Petre Vintilescu, „*Liturghierul explicat*“, p. 259.

în măsura în care noi înșine nu suntem o piedică prin nepregătirea noastră.

În Liturghierul bizantin, lista Dipticelelor se deschide cu pomenirea defuncțiilor și anume începând cu menționarea diferitelor categorii de membri ai Bisericii triumfătoare: strămoși, protopărinți, părinți, patriarhi, prooroci, apostoli, propovăduitori, evangheliști, mucenici, mărturisitori, pustnici.

Vrem să fim uniți în Hristos. Aceștia au fost pomeniți în taină de către preot. Apoi cu voce tare, pentru ca tot poporul să o audă și să o laude, preotul pomenește pe Născătoarea de Dumnezeu, ca vârful lor, „Mai ales pentru Prea Sfânta, Curata, Preabinecuvântata...”.

Pomenirea sfinților următori se încheie, ca și la Proscomidie, cu cuvintele: „*Cu ale căror rugăciuni cercetează-ne pe noi*”. Și se poate vedea că Jertfa euharistică nu are menirea să le aducă lor iertarea păcatelor, trezvie, plinirea împărăției cerurilor și îndrăznirea către Dumnezeu, căci toate acestea ei le au, ci la fiecare nouă Jertfă euharistică primesc un spor de slavă și de aceea ni se dă și nouă o încredere și mai mare în rugăciunile lor pentru noi⁴⁵.

Cerul întreg se roagă pentru noi, adăugându-și jertfa rugăciunii sale la Jertfa lui Hristos. Nicolae Cabasila spune că Biserica nu se roagă pentru sfinți, ci pentru cei nedesăvârșiți care au nevoie de rugăciune. Pentru sfinți, Biserica mulțumește⁴⁶.

După ce i-a pomenit pe sfinți pentru a le cere rugăciunile ca ale unora ce stau lângă Hristos, preotul trece la pomenirea celor ce nu s-au ridicat la sfințenie, dar au adormit în nădejdea învierii și a vieții de veci. Acestora, preotul nu le mai cere rugăciunile ca diferitelor categorii de sfinți, ci roagă pe Dumnezeu să-i pomenească și să-i odihnească acolo unde strălucește lumina Jertfei Lui.

Se trece apoi la rugăciunile pentru cei de pe pământ. Preotul roagă întâi pe Dumnezeu să pomenească categoriile slujitoare ale Bisericii: episcopii ortodocși, preoțimea, diaconimea, cinul monahal.

Fără slujirea acestora, nu s-ar putea ține Biserica și nu s-ar putea exercita lucrarea mântuitoare a lui Hristos⁴⁷. În continuare, după ce pomenește pe cârmuitori pentru ca „viață pașnică și netulburată să trăim”, preotul arată că aduce această „slujbă duhovnicească” atât pentru cei prezenți, cât și pentru cei pe care aceștia îi reprezintă ca și pentru cei adormiți. Rugăciunea de

---

45. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, „*Spiritualitate și comuniune...*”, p.303

46. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, p.112.

47. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, „*Spiritualitate și comuniune...*”, p. 305.

cerere se încheie cu cererea către Dumnezeu, de a aduce voința Lui de unire a tuturor în Biserica sobornicească, până la darul dat lor să slăvească și să cânte numele lui Dumnezeu Cel în Treime cu o singură gură și cu o singură inimă, ca un singur corp.

Prin rugăciunea Dipticelor, Jertfa euharistică este adusă atât pentru cei prezenți, cât și pentru cei pe care aceștia îi reprezintă și pentru toți, Liturghia asigurând unitatea întregii Biserici. Unitatea și comunitatea bisericească apar aici în toată măreția și plinătatea ei de Trup tainic al lui Hristos, cu toate membrele ce îl compun și încheieturile în care se articulează. Cei de pe pământ având într-ajutor pe prea fericirii din ceata sfinților, se roagă unii pentru alții, pentru frații lor vii și pentru cei repauzați de pretutindeni și toți laolaltă se roagă Capului lor, Hristos, Care prin Jertfă liturgică unește cele cerești cu cele pământești.

Sfârșitul Rugăciunii de aducere a Sfintei Jertfe se face în ambele Liturghii, a Sfântului Ioan Gură de Aur și a Sfântului Vasile cel Mare, prin ecfonisul: *„Și ne dă cu o gură și o inimă a slăvi și a cânta preacinstitul și de mare cuviință numele Tău, al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor“*.

Precum s-a spus de la început, în afară de cele două Liturghii obișnuite de peste an, a Sfântului Ioan și a Sfântului Vasile, Liturghierul ortodox mai cuprinde și o a treia, cu o rânduială deosebită, numită „Liturghia Darurilor mai înainte sfințite“, a cărei întrebuințare este limitată astăzi la perioada Postului Paștilor. Cea dintâi și cea mai importantă caracteristică a acestei Liturghii o reprezintă faptul că este o slujbă de seară. Dintr-un punct de vedere formal, aceasta este o slujbă a Sfintei Împărtășanii ce urmează Vecerniei⁴⁸. În Biserica primară, când creștinii erau foarte puțini și foarte bine „testați“, exista practica administrării Sfintelor Daruri credincioșilor la sfârșitul Sfintei Împărtășanii de duminică, pentru împărtășirea lor zilnică particulară, acasă.

Totuși, această practică a fost întreruptă de creșterea numărului membrilor Bisericii și de transformarea creștinismului într-o religie de masă, când a scăzut inevitabil intensitatea duhovnicească caracteristică primelor generații creștine și a forțat autoritățile bisericești să ia măsuri împotriva

---

48. Alexander Schmemmann, „*Postul cel Mare*“, Editura Univers enciclopedic, București, 1995, p. 56.

întrebuințării greșite a Sfințelor Daruri⁴⁹.

Astfel, o dată ce împărtășania zilnică de acasă a încetat, aceasta nu a fost înlocuită în Răsărit cu săvârșirea zilnică a Sfintei Euharistii, ci a dat naștere la o nouă formă de Împărtășanie cu Darurile păstrate de duminica sau de prăznuirea „festivă“. Este foarte posibil ca la început, această slujbă „mai înainte sfințită“ să nu fi fost limitată doar la Postul Mare, ci să fi fost comună tuturor perioadelor de post din Biserică. Iar apoi, deoarece numărul praznicelor mari sau mici crescuse și determinase săvârșirea Sfintei Euharistii mai des, Liturgia Darurilor mai înainte sfințite a devenit o trăsătură liturgică caracteristică Postului Mare.

Deși se încadrează în rândul slujbelor cu doxologia de la început „euharistică: „Binecuvântată este împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh...“, Liturgia Darurilor nu este altceva decât o slujbă de administrare a Sfintei Împărtășanii, în care ritul luminii și cel al cădirii dau frumusețea și solemnitatea specifică primirii lui Hristos. La Liturgia Darurilor nu este punere înainte, nu există Jertfă, nu este Euharistie, nu este sfințire, ci taina prezenței lui Hristos în Biserică este descoperită și lucrătoare⁵⁰.

Această „mare ieșire“ s-a dezvoltat din necesitatea de a aduce la altar Darurile sfințite, întrucât la început acestea erau ținute nu pe altar, ci într-un loc special, uneori chiar în afara Bisericii. Acest „transfer“ a căpătat în timp o mare solemnitate, deoarece el exprimă liturgic venirea lui Hristos și sfârșitul unei zile de postire, rugăciune și așteptare, venirea aceluia ajutor, a acelei mângâieri și bucurii pe care am așteptat-o.

Din structura și desfășurarea slujbei se vede că era serviciu liturgic de seară, deoarece ectenia cererilor cuprinde alineate ca: „Să plinim rugăciunile noastre cele de seară Domnului...“ și „Seara toată desăvârșită sfântă...“ iar fondul liturgic pe care ea se desfășoară este cel al Vecerniei, slujbă de seară prin excelență⁵¹.

În concluzie, Biserica Ortodoxă, ca de altfel toate Bisericile răsăritene cu unele mici excepții, au păstrat nealterată practica și doctrina Bisericii primare cu privire la Jertfa euharistică. Conform rugăciunii epiclezei din aceste Liturghii, Dumnezeu este invocat să trimită pe Duhul Sfânt pentru a prefăce darurile de pâine și vin ale credincioșilor în Trupul și Sângele

49. *Ibidem*, p. 59.

50. *Idem*, p. 63.

51. Pr. prof. dr. Nicolae Necula, „*Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*“, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 1996, p. 139.

Mântuitorului.

În toate Liturghiile răsăritene, Jertfa euharistică este adusă Sfintei Treimi. Cântările și rugăciunile Liturghiilor răsăritene constituie un admirabil imn de laudă, de slăvire și de mulțumire aduse lui Dumnezeu cel în Treime din partea Bisericii.

Adorarea Sfintei Treimi este scopul cel mai de seamă, căruia i s-a subordonat totul în Liturghiile răsăritene.

Liturghia este pentru creștinul răsăritean o jertfă: jertfă adusă de Biserică, prin preoți, lui Dumnezeu, actualizare și prelungire în timp a Jertfei mântuitoare a Domnului, în mijlocul Bisericii care este Trupul lui Hristos.